

Бојан Жикић

Неукроћена "горопад": управљање репродукцијом као културна пракса*

Апстракт: Питање управљања репродукцијом, односно примена западних метода планирања породице у ограничавању пораста становништва, у неразвијеним и мање развијеним деловима света, пре свега, појављује се и као антрополошки истраживачки проблем и то на два начина: може се пратити сама политика која се на то односи, али јој се може и допринети, путем примене антрополошких метода и сазнања у погледу људске репродукције. У раду се разматрају основни социокултурни чиниоци људске репродукције и показује се значај локалних контекста у формирању различитих концептуализација и пракси у погледу тога.

Кључне речи: људска репродукција, жена; деца; популациона политика; антропологија; друштвени и културни контекст

Динамика хумане репродукције јесте данас, некако, у средишту разноврсних научних бављења проблемима плодности, репродукције и сексуалности уопште, како у самој антропологији¹, тако и у демографији, социологији, биологији или медицини, на пример. Запад је забринут због несклада готово перманентног демографског бума, односно неоппадајућег природног прираштаја у одређеним деловима света и њиховог друштвено-економског развоја, пре свега у склопу дискурса о "стању светске економије", с једне стране, а с друге, заинтересован је за научно евидентирање чињеница које могу да осветле људску сексуалност и репродуктивно понашање, свака с аспекта своје науке, разуме се, као једно од ретких типова људских понашања код кога је заиста тешко некад направити прецизну и исправну разлику између његових биофизичких и социокултурних компонената (в. Behrman and Knowles 1998).

---

* Резултат учешћа на пројекту 147035 МНЗЖС РС.

¹ Овде мислим и на социокултурну и на биофизичку антропологију, иако излажем само са аспекта првонаведене.

Западни модели управљања и контроле над репродукцијом у земљама Трећег света, односно покушаји примене западних метода планирања породице током седамдесетих година двадесетог века, показали су се безуспешним, иако су поред научне заснованости тих пројеката, за њихово спровођење биле заинтересоване и политичке структуре земаља у којима је то покушано, махом у Африци и Азији. Као оправдање за тај неуспех, обично се наводила чињеница да је тешко у образовно и економски заосталим срединама спроводити пројекте који подразумевају масовно учешће локалног становништва, што превазилази образовни и економски ниво тог становништва. Двадесетак година касније, дакле у последњој деценији прошлог века и након бројних антрополошких истраживања, дошло се до закључка да је одређени западни културоцентризам, односно посматрање само са властитог аспекта, било оно што је, заправо, представљало сметњу реченим пројектима; наиме, полазило се од тезе да је оно на шта треба да се утиче "ирационално репродуктивно понашање" (упор. Ginsburg and Rapp 1995).

Наравно, етнографска литература пружа бројне доказе о различитим начинима на које социокултурне заједнице, без обзира на своју величину, регулишу и контролишу људску плодност, на тај начин повећавајући или смањујући број својих припадника, најчешће у зависности од еколошких услова. Способност контролисања хумане репродукције и управљања њоме био је битан фактор у могућности преживљавања одређених заједница током људске историје (в. Ginsburg and Rapp 1991). Поред тога, иако се у многим заједницама то не сматра социокултурно релевантним, не треба заборавити ни индивидуалне разлоге за репродукцију, који су толико бројни и релативно контроверзни, у принципу, да их нећу наводити, осим што ћу напоменути то да их треба узимати у обзир, онда када се питање управљања репродукцијом разматра у заједницама које не врше директну репродуктивну контролу, а то не чине, најчешће, зато што немају еколошких потреба за њом (упор. Tremayne 2002a).

У сваком случају, какви год могли да буду људски репродуктивни разлози, њихови избори за подизање деце били су одређени извесним факторима током историје и независно од социокултурног развоја њихове заједнице. Не увек свима од њих, наравно: на првом месту, то су преференције у погледу броја деце, те преференције у погледу њиховог пола; затим у ком добу ће се одредити за репродукцију, потом колико желе да инвестирају у дете (емотивно, економски, социокултурно) и напослетку, да ли се туђа деца могу подизати као своја (Ginsburg and Rapp 1991). Поред ових фактора, које можемо да назовемо општим, а где је нагласак на вредностима која се придају деци, заправо, постоје и фактори социокултурне и еколошке природе, који чак могу да се повежу у

једну категорију, ако узмемо у обзир да су многе предтехнолошке културе биле одређене управо еколошким окружењем.

Најопштији ниво оваквог "социокултурно-еколошког" утицаја на контролу и управљање плодношћу и репродукцијом може да буде илустрован примером номадских и агрикултурних заједница. Номадске и пред-агрикултурне заједнице, уопште, имале су низак прираштај и контролисале су плодност бројним мерама које су укључивале ступање у брак у каснијем узрасту, децоубиство, контрацепцију, побачај и већи временски размак између деце. С друге стране, агрикултурне заједнице одликовале су се увек високим наталитетом и охрабривале тзв. природни репродуктивни ток, углавном, где је број деце по породици зависио од индивидуалних разлога, заправо (в. Bentley et al. 1993).

Вредности које су придаване деци, дакле, као и улога коју су имала деца у одређеним типовима социокултурних заједница, могу да се сматрају као најопштији детерминантни ниво у погледу управљања репродукцијом. Тезе да многе традиционалне културе не примењују контролу над хуманом репродукцијом зато што не познају начине за спречавање зачећа, оповргнуте су етнографским теренским радом. Када се разматра "рационалност" или "ирационалност" одређених типова социокултурног понашања – у овом случају оних везаних за репродукцију – морамо да водимо рачуна увек о томе који приоритети руководе припаднике одређених култура да неку појаву, или неко понашање, сматрају логичним, рационалним или сврсисходним. Како су показала, на пример, скорашња истраживања у бројним арапским земљама – и то у онима у којима друштво јесте изразито секуларног типа, ни побољшање економских услова, ни уздизање друштвеног статуса жена, нису битније утицали на смањење наталитета (упор. Govindasamy and Malhotra 1996, Magnani et al. 1999, Eltigani 2001, Mensch et al. 2003): једноставно, репродукција не може да се третира ван друштвеног, културног и историјског контекста заједнице у којој се посматра, јер у том случају битни чиниоци који утичу на људско репродуктивно понашање или остају скривени, или не бивају схваћени, односно бивају погрешно интерпретирани.

Слично су показала и демографска истраживања у последњих петнаестак година прошлог века у неким од оних азијским земљама које су бележиле значајну стопу привредног раста (в. нпр. Tilson Piotrow and Ritton 1999, DHS Report 2001, 2005). Истраживања су била усредсређена на везу између фертилитета и статуса жена. Показано је да постоји приписивање вишег друштвеног статуса женама које је повезано с њиховим описмењивањем, за почетак, затим с вишим образовањем, те напokon с партиципацијом у подели рада хоризонтално и вертикално, а што је повезано – додуше статистички, пре свега – с мање бројним породицама, каснијим ступањем у брак и коришћењем контрацептивних средстава.

Када су ови демографски резултати пропуштени кроз призму социокултурног контекста, међутим, показало се да је едукативни и статусни развој жена у овим срединама по мало привид. Испоставило се, наиме, да је тај развој био повезан с демографским циљевима прокламованим од стране одређених држава – а који су били детерминисани економском стратегијом, те да није био последица бриге за добробит или еманципацију жена (в. Jones and Richard Leete 2002, Tremayne 2002a).

Антрополошко тумачење демографских података показало је, дакле, на првом месту на које друштвене слојеве и с коликом тачношћу се одnose ти резултати, а онда установило да је само дошло до промене преференцијалне детерминанте по питању разлога за репродукцију, заправо. Манифестно, највеће промене односиле су се на популацију захваћену преласком са земљорадње и надничарења по мануфактурама у индустријско-корпоративни начин производње, а затим на један релативно шири спектар урбане популације која се интегрисала све више у индустрију услуга, просвету и здравство. Употребљено сам израз "манифестно", због тога што се ради о извесном смањивању броја чланова појединачне породице, додуше, али тај број остаје довољан и даље за репродуктивно удвостручавање становништва одређене земље, тачније, односи се на четворо до петоро деце у просеку, чак, у појединим земљама, а у сваком случају на троје и више деце у просеку по индустријској породици (Abernethy and Penaloza 2002).

У квалитативном смислу, до извесног смањења броја чланова породице дошло је у нижим друштвеним слојевима, али и до извесног повећања у средњим, што је протумачено управо као резултат демографско-економске политике влада тих земаља, које су покушале да утичу на глобално управљање репродукцијом у својим срединама, пре свега економским средствима. Док су најсиромашнији становници били стимулирани различитим социоекономским бенефицијама на смањивање броја деце коју ће имати, што је довело до фаворизовања државног погледа на управљање репродукцијом на рачун одговарајућег традиционалног модела, средњи слојеви, ако нису прећутно баш охрабривани да повећају фертилитет након отприлике дводеценијске "стагнације" на једном или два детета, нису ни обесхрабривани. То је довело до извесног поклапања индивидуалних разлога с традиционалним: родитељи су усвојили идеолошки образац традиционалне културе о многочланим породицама мотивисани економским просперитетом (упор. Freedman et al. 1994, Pong 1994, Knodel et al. 1996, Goto et al. 2000)².

² Специфичан случај представља Кина, наравно, с доследним и успешним спровођењем познате политике једног детета по породици, мада има индиција да ће и та политика доживети промене, можда, у догледној будућности, в. Attané 2002.

Западни стратегији, који желе да помогну женама, у едукативном и здравственом смислу, пре свега, а посебно у Трећем свету, углавном имају представу о жени као о универзалној категорији, што поред осталих мана, када је реч о репродукцији, занемарује шири социокултурни контекст у потпуности (Гремауне 2002а). Представа о репродуктивном здрављу, која произлази из оваквог погледа на проблем, управо зато мало помаже развоју и примени стратегија управљања и контроле над фертилитетом и репродукцијом, вероватно, тим пре што ове стратегије, по правилу, не узимају у обзир мотиве који су у основи женских стратегија по питању сопственог репродуктивног здравља. Када се точак окрене до краја, види се да те женске стратегије, како су назване, односно избори које жене чине у погледу репродукције, не могу да буду сагледани изоловано од мреже друштвених односа у оквиру друштвене структуре.

Истраживања о женским искуствима с репродукцијом у области Цаипура, индијска држава Раџастан, показала су да свака мера, која полази од идеје да унапреди здравље и права жена, мора да буде заснована на што целовитијем увиду у средства којима жене опште с различитим социокултурним силама које теже да контролишу њихове животе. На пример, у цаипурској области, жена номинално има право да сама одабере то код кога ће да иде у вези различитих здравствених потреба, што значи и када је у питању репродукција: код традиционалних исцелитеља, у јавне здравствене установе, или код лекара с приватном праксом. Такође номинално, иако се ради о области чија култура може да се опише као веома патријархална, жена је та од које се очекују одлуке о управљању репродукцијом (в. Unnithan-Kumar 2004). Питање је, међутим – која жена?

Да би спровела своју одлуку по питањима која се тичу репродукције, жена мора да се бави друштвеном навигацијом кроз доста замршену мрежу друштвених односа и друштвене хијерархије. Та социјална структура заснована је на сродничком систему, а особе којима у том смислу жена мора да се супротстави или подреди нису мушкарци, најчешће, већ жене, односно крвне или афиналне сроднице, које у систему сродничких односа имају хијерархијски више место од ње. У овом случају, то су углавном афиналне сроднице, односно жене из мужевљеве породице, а оне се руководе с два принципа у свом утицају на снаје. Први је економски: у зависности од одговарајућег имовног стања породице, снајама се сугерише посета јавном или приватном лекару. Други разлог јесте из домена традиције: жене из мужевљеве породице, по правилу, увек ће бити против сваког управљања репродукцијом које подразумева употребу контрацептивних средстава или прављење већих размака између деце. У том смислу, најпожељнијом ће се сматрати посета традиционалним исцелитељима (Unnithan-Kumar 2002b).

Два основна начина на која жена може да спроведе своју одлуку по питању управљања репродукцијом сопствене породице, а да се та одлука

не поклопи у потпуности с иницијативама њених сродница, јесу њен "успон" у социјалној хијерархији и "замена теза", да то тако назовем. Прво се односи на жене које су прешле тридесету годину живота и које већ и саме имају снаје, углавном, односно чија су браћа ожењена, што уздиже њихов социјални статус на два начина: прво, зато што су већ мајке (у питању је ступање у брак у тинејџерском узрасту), а друго, зато што, без обзира на то што снаја увек остаје подређена сродницама у датом систему сродничких односа, формално гледано, самим тим што сада имају своје снаје, достижу исти социјални статус који имају и њихове афиналне сроднице. Оно што сам назвао "заменом теза" односи се на следеће: пошто, на пример, ни традиционални исцелитељи не раде зато што су светски хуманисти и добротвори, већ зато што им се плаћа, жена ће послушати савет својих сродница и отићи ће код неког таквог, али ће покушати да уместо магије плодности, рецимо, добије неко традиционално средство *против* зачећа (Unnithan-Kumar 2004).

Најзанимљивији резултат овог истраживања јесте онај, свакако, који говори о емотивним разлозима којима се жене руководе приликом доношења одлука о управљању репродукцијом. Реч је о томе да, без обзира на то што је доношење одлука о овим питањима "препуштено" жени, на те одлуке утиче доста и однос између супружника. Покоравање инструкцијама сродница, тј. мужевљевих крвних сродница, чешће је уколико жена показује већи емотивни афинитет према својој супрузи. С друге стране, нарочито међу припадницама средњих слојева, где обоје супружника најчешће имају неко средње или више образовање, супруг је тај који који "помаже" жени да се избори са захтевима његове (женске) родбине. Он преузима на себе традиционалну женску улогу организовања бриге за репродуктивним здрављем своје супрузе, тако да његова родбина не зна, на пример, да ли им снаја користи контрацептивна средства, или неко божанство није умилостивљено на исправан начин (Unnithan-Kumar 2002a)!

Релативно слична ситуација, пре свега што се тиче женско-женских односа, по питању доношења одлука везаних за репродукцију, уочена је међу ајмарским мигрантима у граду Ел Алто, у Боливији. Ел Алто јесте скорашња творевина, од пре отприлике две и по деценије, смештен на висоравни северно од Ла Паса, у којем и око којег су почели да се насељавају брдске Ајмаре, "потерани" убрзаном индустријализацијом и урбанизацијом свога краја. Упоредо са социоекономским променама које су их задесиле³, у протеклих петнаестак година суочили су се и са променом политике нативитета боливијске владе. До почетка деведесетих година про-

³ Традиционално привређивање било је засновано на пољопривреди и сточарству, те на трговини локалним занатским производима мањег обима, док се живот одвијао у руралним заједницама, релативно изолованим једним од других.

шлог века, наине, та политика била је изразито про-наталистичка, односно форсирала је рађање (Hawkins and Price 2002). Право буди речено, Ајмаре нису биле обухваћене систематски, баш, спровођењем те политике, односно програма јавне здравствене заштите, али се концепција њихове традицијске културе у погледу репродукције поклапала с њом.

Услед препуштања странам, пре свега америчким медицинским и хуманитарним организацијама спровођења нове политике у погледу наталитета⁴, те њиховог неправилног приступа локалним заједницама, Ајмаре су изградили зид неповерења, не само према репродуктивној политици, већ и према модерној јавној здравственој заштити уопште. Проблем је био у томе што су покушаји спровођења нове политике, номинално усмерене на квалитет материнства и смањење породилског и дечијег морбидитета, ишли бирократским стазама неупућености и игнорисања локалних социокултурних контекста, одакле нативно становништво није успевало да схвати шта се од њега очекује, заправо, па самим тим ни да учествује у тим програмима (Hawkins and Price 2000).

Поред тога, промене у начину привређивања условиле су да жене изгубе извесну економску аутономију коју су имале у традиционалном начину привређивања, укрупњеним с њиховим системом сродства⁵: одлазак у град, недостатак образовања и запошљавање у индустрији и у економији услуга довели су до изразито мањих надница жена у односу на мушкарце, тако да су се ајмарске жене у веома кратком временском року нашле у незавидној ситуацији, у економском, али и погледу друштвеног статуса. С једне стране, власти врше притисак на смањење наталитета, а то у економском смислу почиње да одговара већини ајмарских жена услед промене социоекономског оквира у којем живе, а с друге стране, традиционални друштвени односи у породицама захтевају висок наталитет, који се сматра поштовањем мужева (Howard-Grabman et al. 2003).

Ситуација је таква, дакле, да је разбијена традицијска друштвена структура, а нова још није успостављена, одакле се појединци осећају несигурни, односно препуштени себи у погледу прилагођавања нови друштвеним, економским и културним условима. Приде, како су услед лоших искустава одустале од приступања програму јавне здравствене заштите, ајмарске же-

---

⁴ За коју не може да се каже да је била анти-наталистичка по себи, већ је имала за циљ да појача здравствену заштиту жена у трудноћи и лохијалности, али како приступ људима на терену није био добар, та политика доживљавана је од стране локалног становништва, малтене, као да је у питању покушај стерилизације.

⁵ Поред сопствених прихода од обављања родно дистрибуираних делатности, попут земљорадње или занатства, жене су биле и власнице одређених знања, пре свега медицинских, магијских и сличних, која су се преносила по систему крвног и духовног сродства.

не остале су упућене једне на друге, пошто се жене сматрају носиоцима традиционалних исцелитељских знања у њиховој култури (Hawkins and Price 2002). Круг је опет затворен, међутим, с обзиром на то да свака особа која је носилац традиционалних знања, вештина и томе слично, инсистира на традиционалним вредностима, тако да инсистирање на управљању репродукцијом или одустајање од тога зависи, у принципу, од личног вредносног опредељења којим се неко руководи у животу.

Истраживања нам пружају, међутим, и другачије, примере када је у питању индивидуална репродуктивна политика, која може да се као таква сматра и политиком одређене групе. У овом случају, то су професионалне друштвене групе сексуалних радница у Лондону и Бангкоку, међу чијим припадницама је јасно уочен социокултурни мотив за материнством. Иако је мотив исти, разлози су различити. У оба случаја, мотивација је пронађена у уздизању индивидуалног друштвеног статуса. У енглеском случају, ради се о томе да је утврђено да непосредно окружење гледа на сексуалне раднице које имају децу с више поштовања, односно уважава их као себи равне: оне нису само ни "курве", нити неко ко "ради свој посао", већ се доживљавају као одговорне особе које издржавају себе и своју децу (в. Day 2007).

Тајландски случај разликује се утолико, што се ради о девојчицама сексуалним радницама, углавном тинејџеркама, које без обзира на евенуалну економску аутономију бивају у социјалном смислу третиране као и остала деца-радници, што значи, као најнижи у друштвеној хијерархији – и то, пре свега, од стране својих породица. Њима материнство мења друштвени статус и дословно. Оно бива нека врста иницијације, којом од деце постају одрасле особе, и поред економске стичу независност и у социокултурном смислу (в. Montgomery 2001)⁶.

У ранијем бављењу фертилитетом и његовом регулацијом, углавном се полазило од претпоставке да је у питању "женска ствар", у смислу тога да се генерално повезивао са женама: или као доносиоцима одлука везаних за управљање репродукцијом, или као нечим што директно утиче на њихов социокултурни статус (упор. Greenhalgh 1995, Tremayne 2002a). Етнографски подаци доказују да се у неким културама мушкарци сматрају одговорним за фертилитет њихових жена, односно да се сматра да њихово социокултурно посредовање у женском репродуктивном циклусу може имати одговарајуће последице, где се не мисли, при том, на било какву врсту непосредног патријархалног надзора, који се испољава у видовима мушког одлучивања о репродуктивним питањима.

---

⁶ О широј проблематици концептуалног раздвајања економског и друштвеног статуса, када су у питању деца-радници, а поготово у индустрији секса, в. Montgomery and Burg 2003.

Истраживања у амазонском делу Перуа показала су, на пример, да је проучавање фертилитета неодвојиво од увида у културну конструкцију и културно изражавање емоција међу супружницима и према деци. У заједници каква је рецимо Аиро-Паи у датој области, где је фертилитет низак, важан фактор у друштвеној организацији такве популације постаје менстурација: разноврсни менструални табуи и ритуали служе као про-наталистичко средство у овој заједници. Њихов објекат јесте женска плодност, а субјекат, односно актер који мора да се придржава табуа, а да на правилан начин спроводи ритуале јесте супруг. Стога, за евентуалну женску неплодност окривљује се њен супруг, тј. његов недостатак пажње приликом њене менстурације (Belaunde 1997, 2002).

Родитељство јесте концепт чији значењски садржај варира од културе до културе, а исто се односи и на степен учешћа мушкарца и жене у подизању њихове деце⁷. Безбројне варијације у обрасцима брачне и породичне структуре подсећају нас, међутим, да ови елементарни односи, битни за репродукцију, могу да буду организовани на различите начине. У суштини, родитељство представља концепт који је повезан тесно с концептом детињства, а оба концепта могу да се одреде и разумеју у оквиру низа правила које свака заједница поставља у погледу међусобних дужности и обавеза својих чланова (Robertson 1991). Тако се разликују више индивидуалистичке културе Запада у ставовима према деци и "власништву" над њима од многих традиционалних, или незападних култура уопште, где је на цени колективност. У неким од традиционалних култура, родитељство није ограничено само на биолошке родитеље, већ је интегрални део проширене породице у каквима, чак и данас, широка мрежа сродника игра активну улогу.

На пример, етнографске студије о традиционалним културама на Соломонским Острвима, у Индији, Бурми, Аустралији итд. осветљавају

⁷ Начин на који се приступа репродукцији у нашој култури, рецимо, тежи да оно што ми схватамо као "породица" учини логичом нужношћу; јер, не заборавите – да сумирам различита гледишта по том питању у моје происходеће тумачење тога у етнологији и антропологији, породицом сматрамо сваку заједницу жене, мушкараца и њиховог детета или деце, без обзира на то да ли је та заједница брачна или не. На тај начин конструишемо, заправо, једну социокултурну институцију на основу представа о одређеним биофизичким и социокултурним елементима који су том представом сједињени у смислу амалгама: иако допуштамо да производ наших биофизичких датости, тј. репродукција, не мора да буде регулисана одређеном социокултурном институцијом каква је брак, ми по тој институцији моделујемо, ипак, појам "биолошке" породице, који у потпуности социокултурно дефинишемо на основу онога шта изгледа као да преферирамо као "прихватљив" однос између жене и мушкараца који "може да резултује репродукцијом", а то је моногамност.

много случајева у којима су репродукција, родитељство и подизање деце знатно шире дефинисани у односу на наше представе и схватања о томе, и у којима се придаје изузетно висока вредност улози сродника у подизању деце – и мушкараца и жена – односно у "одгајању следеће генерације". Оно што произлази из описа ових култура, јесте то да се у њима мушка плодност доживљава као принцип, патернални одгој, тј. подизање деце у оквиру мужевљеве сродничке групе и од стране њених припадника и припадница – као ствар од суштинског значаја за одржање континуитета сродничке групе, а сама репродукција као космолошки принцип (упор. Жикић 1997). Не само у овим културама, термини које преводимо као "отац" и "мајка", не односе се само на биолошке родитеље, већ често на генерацијску категорију мушких и женских сродника.

Родитељство јесте социокултурни појам, без обзира на то што мислимо да њиме означавамо само нашу биофизичку датост. Као такво, оно често укључује и широк спектар варијација од којих су најчешће хранитељство и адопција, тј. усвајање. Као што је већ поменуто, перуански Амазонци Аиро-Паи, рецимо, јесу заједница у којој се придаје изузетан, тј. искључив значај биолошким родитељима оба пола у подизању деце, где се мушка мистична ритуална интервенција у циклусу фертилитета и процесу репродукције сматра есенцијалном за континуитет сродничке групе. Насупрот њима, нигеријски Адо-Одо спадају у заједнице које праве разлику између очинства и тога "бити отац" (Cornwall 2003).

Док у многим културама очинство аутоматски, дакле само по себи, укључује финансијске обавезе према детету или деци, код овог народа, мушкарцу је довољно да у социокултурном смислу постане отац, дакле, сама чињеница да је жена остала у другом стању а да он тврди да је дете његово. Постојање или не брачне везе између њих двоје, као ни то да ли ће мушкарац доприносити на било који начин подизању детета, нису ни од каквог значаја. Оно што је важно и за мајку и за дете, јесте то да се нађе мушкарац који ће признати да је дете његово и на тај начин постати "власник детета", иначе би дете било обележено, односно не би могло да оствари одређена социокултурна права у својој заједници (правно-економска, ритуална итд.) (Cornwall 2001).

Мотиви који су у питању када желимо децу бројни су, наравно, и – такође *наравно* – варирају кроз културни простор и време. Деца могу да буду жељена у основи, због њиховог економског доприноса, због тога што се очекује да ће се бринути о својим родитељима када ови остаре, да би се обезбедила бројност која је потребна да би њихова заједница достигла жељену етничку или националну снагу, због радости и емотивног задовољства које доносе родитељима и напослетку због људске жеље за преношењем гена будућој генерацији (Harcourt 1997). С мотивима варирају, али из њих произлазе и вредности које су деца имала или имају у

одређеним културама. Већ је речено да су деца, а посебно мушка деца, имала традиционално високу вредност у свим агрикултурним заједницама – свако ново дете сматрало се потенцијално новом радном снагом. Висока смртност деце, као и висок моралитет током младости, такође је представљао разлог социокултурном инсистирању за њиховим што већим бројем и на њиховој великој вредности. У већини традиционалних култура, вредност им је произлазила из тога што се од њих очекивало да ће једном бринути о својим остарелим родитељима који више нису способни за самостално издржавање.

У некима од савремених западних друштава, у којима држава преузима бригу о старима и родитељи не очекују од своје деце финансијску подршку, деца добијају другачију вредност. Нагласак је на емотивној и уопште животној вредности коју деца имају за своје родитеље, као и на потврђивању нечег што се описује као социјално и биолошко достигнуће родитеља, у смислу њихове успешности у одгајању још једне генерације. Међутим, утицај социокултурне западне савремености на традиционалне породичне структуре не мора нужно да уништи систем вредности који је изграђен са децом као средиштем тих вредности. Такав је пример кинеске породице у Хонг Конгу у последњим деценијама двадесетог века. Деца, посебно мушка, јесу од велике вредности за породицу и даље, али њихов значај не објашњава се само економским и практичним разлозима.

Деца се вреднују с ритуалне и религијске тачке гледишта, иако се признаје да се дечацима придаје већи значај зато што се претпоставља да ће имати боље плаћене послове кад одрасту (Martin 1997). Средишњи став оваквог вредновања односи се на то да се сматра да деца дугују родитељима своје постојање, па самим тим имају и одређене дужности према њима. У социоекономском смислу, потенцијална вредност деце јесте у томе шта ће постати, а не у томе шта сама по себи јесу. У ствари, кинеска породица јесте оријентисана према родитељима, пре неголи према деци, одакле се сматра да је основна породична улога деце та, да треба да се реванширају родитељима за своје рођење и подизање, што значи да ће се бринути о њима када дође време за то (Holroyd and Mackenzie 1997). Такав етос, који захтева саслуживање родитеља од стране деце, у потпуности негира личност детету које рано умре. Комплетнима се сматрају само особе које достигну зрелост, ступе у брак и изроде своју децу (Martin 1997).

Управљање репродукцијом јесте појам у којем се примарно сусрећу демографске анализе и пројекције економиста, можда, али не само примена одређених модела управљања репродукцијом, већ и сâмо конструисање модела, показали су се непоузданим, уколико нису засновани на познавању етнографске локалности, али и могућностима антрополошке интерпретације такве фактографије. Као и сваки други вид људског понашања, она која су везана за питања репродукције представљају видове друштвеног и

културног мишљења, организовања и деловања, што значи да свака интервенција која је усмерена на њихову промену мора бити у стању да увиди то, барем, шта представља њихове основне елементе.

Слично томе, као што је у формулисању међународне популационе политике дошло до концептуалне промене од инсистирања на популационој контроли до оријентације ка репродуктивном здрављу (в. Basu 1997), у њеном спровођењу треба утврдити то ко представља носиоца онога што би могло да се означи као репродуктивна политика у локалном контексту и који социокултурни мотиви оријентишу те носиоце. Први корак ка томе, направљен је родном идентификацијом дистрибуције репродуктивних знања, веровања и пракси, тачније верификацијом етнографских сугестија по том питању.⁸ Остало је још само то, да се схвати да не постоје универзалне категорије "жене", "детета", "породице" и томе слично, попут оних у социолошким или политиколошким уџбеницима, а да информисан друштвени планер јесте онај који је антрополошки образован.

Литература:

- Abernethy, Virginia Deane and Roberto V. Penaloza. 2002. Fertility decline in former "Asian tigers". *Population and Environment*, Vol. 23 No. 3: 245-265.
- Attané, Isabelle. 2002. China's family planning policy: An overview of its past and future. *Studies in Family Planning*, Vol. 33 No. 1: 103-113
- Basu, Alaka M.. 1997. The New International Population Movement: A Framework for a Constructive Critique. *Health Transition Review* Vol. 7 (Supplement 4): 7-32
- Behrman, Jere R. and James Knowles. 1998. Population and Reproductive Health: An Economic Framework for Policy Evaluation. *Population and Development Review*, Vol. 24 No. 4: 697-737
- Belaunde, Luisa Elvira. 1997. Looking After You Woman: Contraception Amongst the Airo-Pai (Secoya) of Western Amazonia. *Anthropology and Medicine*, Vol. 4 No. 2: 131-144
- Belaunde, Luisa Elvira. 2002. Menstruation, Birth Observances, and the Couple's Love Among the Airo-Pai of Amazonian Peru. In: *Tremayne 2002*: 127-139
- Bentley, Gillian R., Tony Goldberg, Grazyna Jasienska. 1993. The Fertility of Agricultural and Non-Agricultural Traditional Societies. *Population Studies*, Vol. 47 No. 2: 269-281

⁸ Морам да признам, забавља ме понекад то што љубитељи политичких, антрополошких, популационих и сличних теорија знају да се исцрпљују у апстрактним расправама, док је, за спознавање овакве чињенице, довољно заћи у српско, малезијско, тунгуско или било које село, практично, па установити да "деда" није, углавном, категорија од које ће се очекивати суверено владање на реченом проблематиком.

- Cornwall, Andrea. 2001. Wayward Women and Useless Men: Contest and Change in Gender Relations in Ado-Odo, Southwestern. Nigeria. In: Dorothy L. Hodgson and Sheryl A. McCurdy (eds.), *"Wicked" Women and Reconfiguration of Gender in Africa*, Portsmouth, NH: Heinemann
- Cornwall, Andrea. 2003. To Be A Man Is More Than a Day's Work: Shifting Ideals of Masculinity in Ado-Odo, Southwestern Nigeria. In: Lisa A. Lindsay and Stephan F. Miescher (eds.), *Men and Masculinities in Modern Africa*, Portsmouth, NH: Heinemann
- Day, Sophie. 2007. *On the Game: Women and Sex Work*, London: Pluto Press
- DHS Repor. 2001. India 1998–99: Results from the National Family Health Survey. *Studies in Family Planning*, Vol. 32 No. 3: 270–275
- DHS Report. 2005. Indonesia 2002–03: Results from the Demographic and Health Survey. *Studies in Family Planning*, Vol. 36 No. 1: 85–89
- Eltigani, Eltigani E. 2001. Childbearing in five Arab countries. *Studies in Family Planning*, Vol. 32 No. 1: 17–24
- Freedman Ronald, Ming Cheng-Chang, Te-Hsiung Sun. 1994. Taiwan's transition from high fertility to below replacement levels. *Studies in Family Planning*, Vol. 25 No. 6: 317–331
- Ginsburg Faye and Rayna Rapp. 1991. The Politics of Reproduction. *Annual Review of Anthropology*, 20: 311-403
- Ginsburg Faye and Rayna Rapp. 1995. Rethinking Demography, Biology and Social Policy. In: Faye Ginsburg and Rayna Rapp (eds.), *Conceiving a New World Order: The Global Politics of Reproduction*, Berkeley: University of California Press, 159-191
- Goto Aya, Chihaya Fujiyama-Koriyama, Akira Fukao, Michael R. Reich. 2000. Abortion trends in Japan, 1975–95. *Studies in Family Planning*, Vol. 31 No. 4: 301–308
- Govindasamy, Pavalavalli and Anju Malhotra. 1996. Women's position and family planning in Egypt. *Studies in Family Planning*, Vol. 28 No. 6: 328–340
- Greenhalgh, Susan. 1995. Anthropology Theorizes Reproduction: Integrating Practice, Political Economic and Feminist Perspectives. In: Susan Greenhalgh (ed.), *Situating Fertility: Anthropology and Demographic Enquiry*, Cambridge: Cambridge University Press, 3-28
- Harcourt, Wendy. A. 1997. An Analysis of Reproductive Health: Myths, Resistance and New Knowledge. In: W. A. Harcourt (ed.), *Power, Reproduction and Gender: The International Transfer of Knowledge*, London: Zed Books, 8-34
- Hawkins, Kirstan and Neil Price. 2000. *The Social Context of Sexual and Reproductive Health: A Framework for Social Analysis and Monitoring*, Swansea University of Wales
- Hawkins, Kirstan and Neil Price. 2002. From International Policy to Local Reality: Women's Reproductive Health Strategies in El Alto, Bolivia. In: *Tremayne 2002*, 52-70
- Holroyd, Eleanor, Ann E. Mackenzie. 1997. Beijing Families: The Behavior and Sentiment of Caregiving. *Journal of Family Nursing*, Vol. 3 No. 4: 348-364
- Howard-Grabman, Lisa, Cynthia P. Willis, Elizabeth Arteaga, Carla Queierolo And Ccolla, Sejas Pérez. 2003. A "Dialogue Of Knowledge". Approach To Better Reproductive, Sexual And Child Health in Rural Andean Communities. In: Andrea Cornwall and Alice Welbourn (eds.), *Realizing Rights: Transforming Approaches to Sexual and Reproductive Well-being*, New York: Zed Books

- Jones, Gavin and Richard Leete. 2002. Asia's family planning programs as low fertility is attained. *Studies in Family Planning*, Vol. 33 No. 1: 114–126
- Knodel, John Vipan Prachuabmoh Ruffolo, Pakamas Ratanalangkarn, Kua Wongboonsin. 1996. Reproductive preferences and fertility trends in post-transition Thailand. *Studies in Family Planning*, Vol. 27 No. 6: 307–318
- Magnani, Robert J., David R. Hotchkiss, Curtis S. Florence, Leigh Anne Shafer. 1999. The impact of the family planning supply environment on contraceptive intentions and use in Morocco. *Studies in Family Planning*, Vol. 30 No. 2: 120–132
- Martin, Diana. 1997. Motherhood in Hong Kong: The Working Mother and Child-Care in the Parent-Centred Hong Kong Family'. In: Grant Evans and Tam, Maria (eds.). *Hong Kong: The Anthropology of a Chinese Metropolis*. Richmond: Curzon Press, 198-219
- Mensch, Barbara S, Barbara L. Ibrahim, Susan M. Lee, Omailma El-Gibaly. 2003. Gender-role attitudes among Egyptian adolescents, *Studies in Family Planning*, Vol. 34 No. 1: 8–18
- Montgomery, Heather. 2001. *Modern Babylon? Prostituting Children in Thailand*, New York/Oxford: Berghahn Books
- Montgomery, Heather and Rachel Burr. 2003. Children, Poverty and Social Inequality, In , Rachel Burr, (eds.), *Changing Childhoods: Local and Global*, Wiley, The Open University
- Pong Suet-ling. 1994. Sex preference and fertility in peninsular Malaysia. *Studies in Family Planning*, Vol. 25 No. 3: 137–148.
- Robertson, Alexander. F.. 1991. *Beyond the Family: the Social Organisation of Human Reproduction*, Cambridge: Polity Press
- Tilson Piotrow, Phyllis and Jose G. Rimon, II. 1999. Asia's Population and Family Planning Programmes: Leaders in Strategic Communication. *Asia-Pacific Population Journal*, Vol. 14 No. 4: 73-90
- Tremayne, Soraya (ed.). 2002, *Managing Reproductive Life. Cross-Cultural Themes in Fertility and Sexuality*, New York/Oxford: Berghahn Books
- Tremayne, Soraya. 2002a. Introduction, to *Tremayne 2002*, 1-24
- Unnithan-Kumar, Maya. 2002a. Emotion, Agency and Access to Healthcare: Women's Experiences of Reproduction in Jaipur, In *Tremayne 2002*, 27-51
- Unnithan-Kumar, Maya. 2002b. Midwives among Others: Knowledges of Healing and the Politics of Emotions in Rajasthan, Northwest India, in Santi Rozario and Geoffrey Samuel eds., *Daughters of Hariti: Childbirth and Female healers in South and Southeast Asia*. London/ New York: Routledge
- Unnithan-Kumar, Maya. 2004. Conception Technologies, Local Healers and Negotiations around Childbearing in Rajasthan. In Maya Unnithan-Kumar (ed.), *Reproductive Agency, Medicine and the State*. Oxford: Berghahn
- Жикић, Бојан. 1997. *Антропологија Едмунда Лича*, ПИ ЕИ САНУ 43, Београд

Bojan Žikić

The Untamed " Shrew": Managing Reproduction as Cultural Practice

Managing reproduction as an appliance of Western family planning to the Third World - mostly, could be subject of the anthropological inquiry by investigating the population policy, but also by supplying anthropological methods and expertise to the policy-makers. Basic social and cultural factors of human reproduction are discussed in the paper, with an accent on local contexts, when reviewing reproductive concepts and practices.

Key words: human reproduction, women, children, population policy, anthropology

Bojan Žikić

La "mégère" non apprivoisée: la gestion de la reproduction comme une pratique culturelle

La gestion de la reproduction, c'est-à-dire l'application des méthodes occidentales du -planning familial pour limiter la croissance de la population dans les parties du monde sous-développées et moins développées, peut être considérée comme un problème de recherche anthropologique, et cela de deux façons : on peut suivre les politiques qui s'y réfèrent ; on -peut aussi y contribuer, grâce à l'application de méthodes et connaissances anthropologiques dans le domaine de la reproduction humaine. Dans le présent travail, j'examine les principaux facteurs socioculturels de la reproduction humaine et je souligne l'importance du contexte local dans la formulation de différentes conceptualisations et pratiques dans ce domaine.

Mots-clés : reproduction humaine, femmes, enfants, politiques de population, anthropologie